

BOKOR ISTVÁNNÉ
Esztergom

Képességfejlesztő eljárások anyanyelvi órákon és korrepetálásokon

Képességek az emberben megfelelő tevékenységek célszerű gyakorlásával alakulnak ki. A tanulók képességfejlesztése, személyiségformálása az oktatás, nevelés egy-egyében valósul meg. Az emberrel vele született adottságok jelentős mértékben meghatározzák a képességek kialakulását, kifejlését. Azonban adottságokból tanulás nélkül sohasem lesz képesség.

A képességek fejlesztését már első osztályban meg kell kezdenünk. Olvasás, írás elsajátításával a gyermekek kommunikációs lehetősége megnő, ezzel azonos időben jelentkezik a munkában az önállóságra való törekvés. Jó pedagógiai módszerekkel, fejlesztő eljárásokkal, ezeknek az igényeknek kibontakozását segítenünk kell. Oktató-nevelő munkánk során arra törekedjünk, hogy a tanulók ne pusztán ismeretbefogadók, ismeretátvevők legyenek, hanem olyan lehetőségeket biztosítsunk órákon (korrepetálásokon), hogy legyen alkalmuk az ismeretek megszerzése során: önálló aktivitásra, megismerő és cselekvő tevékenységre – képességeik sokoldalú fejlesztésére.

Galilei így vall: „Nem lehet valakit mindenre megtanítani, csak hozzásegíteni ahhoz, hogy a tudást maga szerezzé meg.”

Az úgynevezett „jó” tanulók nem speciális képességek birtokában tudják a problémacentrikus feladatokat önállóan megoldani, hanem azért, mert képesek alkalmazkodni azokhoz, amelyekben őket a pedagógus részesítette. Az úgynevezett „gyenge” tanulók is teljes mértékben képesek elsajátítani a tananyagot, ha ugyanazokat vagy hasonló feladatokat kell megoldaniuk, mint jobb képességű társaiknak, csak több gyakorlást (játékos módszereket) és több segítséget igényelnek.

A sikerélmény fontos szerepet tölt be képességeik fejlődésében. Bolyai írja: „Igazán nem a tudás, hanem a tanulás, nem a birtoklás, hanem a szerzés, nem a lét, hanem a hozzájárulás az, ami a legnagyobb örömet okozza.”

Az iskoláskor kezdeti szakaszán első, második osztályban az ismeretanyag elsajátítása, gyakorlása, a szóbeli kifejezőkészség, az alkotó fantázia, a gondolkodási képesség változatos fejlesztő eljárásokkal, játékos módszerekkel, munkaformákkal, nyelvi játékokkal fejleszthetők.

A játékos feldolgozási forma közel áll az elsős és másodikos gyermekhez. Úgy kell a képességfejlesztő tevékenységeket megválasztanunk, hogy komoly szellemi munkát igényeljenek a tanulóktól, és a tananyag előkészítését, alkalmazását szolgálják. Meg kell éreztetnünk a tanulókkal, hogy a munka és a játék összefügg. A tanulás is munka, ha játékosan végezzük, nem unalmas, nem fárasztó. Játsszunk a betűkkel, szavakkal, mondatokkal (sokféle változatban)! Így a tanulók megismerik a mondatok szerkezetét, a szavak színét, hangulatát, a szójátékok fortélyait.

A jól felépített anyanyelvi órákon és korrepetálásokon a színes, változatos nyelvi játékok, a problémacentrikus feladatsorozatok, a célravezető játékos tevékenységek még a leggyengébb tanulókat is „lázba hozzák”, munkába lendítik.

Anyanyelvi órákon és korrepetálásokon sikeresen alkalmazott képességfejlesztő eljárásokat, nyelvi játékokat adok most közre 2. osztályos tanulók számára.

A magyar nyelv gazdagságát, hajlékonyságát és sokféleségét bizonyítják a következő játékos gyakorlatok. Feltétlen tudatosítani kell a tanulókkal, hogy érdemes kívülről is megtanulni, mert társasjátéknak is felhasználhatják, egyúttal szókincsük is gazdagodik.

1. *Magánbangzók cseréje*

Cseréld a magánhangzókat úgy, hogy új értelmes szavak keletkezzenek!

- a) Fejtorna – Fáj tűrni
- b) Sút a nap – Suta nép
- c) A maláta sör édes – A mulatós úr adós
- d) Hű szíveket remélek – Ha szavakat rímelek

2. *Olvass visszafelé!*

Keress olyan szavakat vagy mondatokat, amelyeknek visszafelé is van értelmük!

- a) mozi – izom
 - b) kép – pék
 - c) nyávogni – ingovány
 - d) kard éle – eléd rak
 - e) Indul a kutya sa tyúk aludni (Mire kell ügyelned?)
- A tanulók is jó néhány példát gyűjtöttek:

Pl.: „Géza, kék az ég.”

„Ah, tán nátha.”

„kar – rak” stb.

Miközben keresték a megoldást, versenyeztek – önfeledten játszottak, tanultak.

3. *A nevek játéka*

Egy név valamennyi betűjét felhasználva új értelmes szót kapsz.

- a) Szita – Tisza
- b) Pesti főnádor – Petőfi Sándor
- c) Jó árnyason – Arany János
- d) Jó órák, mi? – Jókai Mór
- e) Józsa fia lett – József Attila
- f) Őszinte csilleőr – Lőrincze Lajos
- g) Zsellérkedő – Kellér Dezső

A megoldás után bőven kínálkozott lehetőség az ismert költőkről, írókról, nyelvészünkről, kedves színészünkről beszélgetni. Beszélni életükről, munkásságukról stb. (Összefüggő beszéd.)

4. *Szólánc* összetett szavakkal

a) Folytasd a megkezdett sort!

Könyvszekrény, szekrényajtó, ajtózár, zárszó, szótag, tagdíj, díjbeszedő, szedőgép stb.

Szókincsfejlesztésre és helyesírás gyakorlására is alkalmasak a gyűjtött szavak. (Az összetett szavakat egybeírjuk.)

b) *Szólánc – szótaglánc*

Nyíregyháza	heten	baka
<u>Za</u> márdi	tenger	kabát
Diósgyőr	getlék	bátor
<u>Győr</u> újfalu	lékkel	torma
stb.	kelme	majom
	meleg	stb.

Folytasd!

Nevek lánc

- Ignác Rózsa – írónő
- Rózsa Sándor – betyár
- Sándor Móricz – az „ördöglovas”
- Móricz Zsigmond – író

5. *Fűzzünk betűláncot!*

Építsd tovább a szavakat!

a) új új ság, újság os, újságosnál

b) Fogyasszuk el a szavakat!

Pl.: bőszi, őszit, szit

6. *Magánhangzós gyakorlatok*

Célja: a magánhangzók színének és hosszúságának együttes gyakorlása és kapcsolata különböző mássalhangzókhoz. Ritmus- és artikulációs gyakorlatokra is jó anyag.

a) Keress olyan mássalhangzót, amelyekkel értelmes szavakat alkothatsz!

<p>a — á</p> <p>cs — a — l — á — d</p> <p style="text-align: center;">család határ kabát</p>	<p>á — a</p> <p>bá — l — na</p> <p style="text-align: center;">bálna cápa csárda hátra</p>
<p>é — e</p> <p>hé — t — en</p>	<p>a — á — a</p> <p>ba — rát — ja</p> <p style="text-align: center;">barátja sapkája mamája kabátja</p>

Más helyzetben is kiejtjük, megfigyeljük ugyanazokat a magánhangzókat!

c) vártam rá	á — a — á	hátha már
kértem én	é — e — é	vételét
hajónak	a — ó — a	valóban
többet ésszel	ö — e — é — e	könnyen érhet

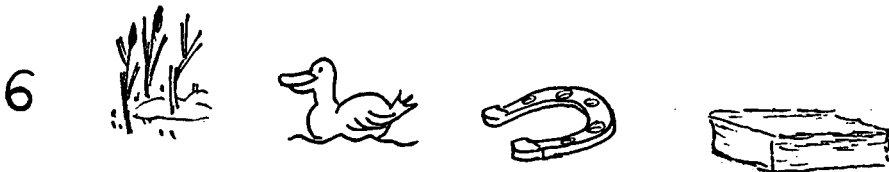
Olvasd el mindkét oszlop szavait!

Mit vesztek észre? Készíthetsz ilyen példákat te is. (Kreativitás.)

7. *Eltűnt szavak láncában*

a) Rajzold egymás mellé a következő szavakat!

hat sás kacsa patkó vályog

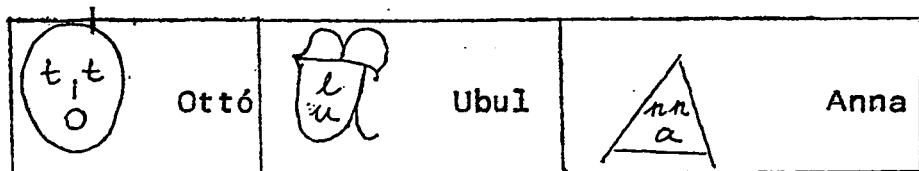
b) Írd le a szavakat egymás mellé szóhatárok jelölése nélkül!
hatsáskacsapatkóvályog

c) Keress új szóhatárokat úgy, hogy értelmes mondatokat kapj!

Megoldás: Hat sáskacsapat kóvályog.

8. Képrejtvény

Készítsetek képrejtvényt! Próbálkozz a saját nevedet rejtélyesen közölni!

9. Játsszunk egy kicsit a szavakkal! Hogyan keletkezik a szél?

- Milyen kifejezéseket ismersz a szélre?
szellő, fuvallat, orkán, tájfun, tornádó
- Utánozzuk a hangját!
lengedez, fúj, zúg, üvölt, süvit, tombol, nyargal, beszél stb.
- Egészítsd ki a mondatokat a megfelelő szavakkal!

A vad orkán *süvit*
 A tavaszi szél *lengedez*
 Az enyhe nyáresti fuvallat *tombol*

..... a fákkal a bús őszi szél.”

10. Milyen kifejezéseket ismersz az esőre?

- csepeg, szitál, szemereg, esik, ömlik, szakad stb.
 Figyeld a verssorokat! A szerzők hogyan írnak az esőről?
 „Vasárnapi csendes eső
 mélán hull a házereszről” (Babits)
 „Esik eső csendesen,
 Lepereg az ereszen, az ereszen:” (népköltés)
 „Jeges eső verdesi
 a legényszobám ablakát” (népköltés)

Ábrázoljátok a versidézeteket! Ügyeljetek a megfelelő kifejezésre!

11. Játsszunk közmondásokkal és szólásmondásokkal!

A *közmondások* tömören és találóan fogalmazott mondatok, amelyek igazságokat, intelmeket, a nép bölcsességét fejezik ki.

Szólásmondások a beszédben sajátos nyelvi rejtvényként jelentkeznek. Magvas gondolatokat, megismert igazságokat, tréfás megfogalmazásokat tartalmaznak. (Pl.: Nesze semmi, fogd meg jól.) Éppen ezért a gyermekek nagy kedvvel gyűjtik, és próbálják meghatározni az értelmét. Szívesen gyűjtik és használják a köznap beszédben is. Tanulásként sokszor fogalmazzák meg egy-egy mese, esemény csattanójaként.

Melyik közmondás, szólás jut eszedbe a következő strófaról?

- Jól jár, ha a tyúkkal kel,
mert biztosan valamit lel.
– Ki korán kel, aranyat lel.
- Apám ősszel vígan vetett,
s aratáskor is nevetett.
– Ki mint vet, úgy arat.
- Itt marad egy fecske nálunk,
mégis egész télen fázunk.
– Egy fecske nem csinál nyarat.
- Ez az út az egyenesebb,
ezen menj hát, legyen eszed!
– Legjobb az egyenes út.

12. *Nyitott mondatok*

Egészítsétek ki a szólásokat!

- a) Piros, mint a
- b) Fehér, mint a
- c) Egészséges, mint a
- d) Gyáva, mint a

13. *Hasonlat*

Próbáld egy fogalommal kifejezni a következő szólásmondásokat!

- a) Fehér, mint a hó == hófehér
- b) Kék, mint a szilva == szilvakék
- c) Piros, mint a vér == vérpiros
- d) == kőkemény
- d) == villámgyors

14. *Találás kérdések:* Népünk játékos képzelete, jó megfigyelőképessége és tréfálkozó kedve nyilatkozik meg bennük. A gyerekek próbára teszik egymás tudását, megfigyelőképességét, nagyokat kacagnak, ha valamelyiküknek sok találgatás után sem sikerül megfejteni a tréfás szőrejtvényeket. Órákon szívesen oldják meg az ilyen jellegű feladatokat.

Mi az?

Ha vele vagy, az idődet
nem fecsérled hasztalan,
mesél, regél, tanít, oktat,
megnevettet, szórakoztat,
de ő mindig hangtalan. (könyv)

Mi az?

Tű vagyok, de sosem varrnak velem, újságokban, könyvekben a helyem. Ilyen túból vannak kicsik, nagyok. Mondd meg, hogy milyen tű vagyok? (betű)

Tudod-e hogy?

Melyik sás a leghasznosabb az iskolában? (olvasás)

Mi az?

Fúr-farag, de mégse ács.
Kopog, mint a kalapács.
Fák doktora, orvosa,
Erdőben az otthona. (harkály)

Mi az?

Olyan, mint a tűpárna,
görögdinnye, tövises,
gondolkozz, csak
ne siess! (sündisznó)

15. *Játékos kiolvasók*

Szerepek kiválasztásánál alkalmazzuk. Népi és műalkotások köréből egyaránt vegyünk kiolvasókat! A gyerekek nagyon kedvelik. Szívesen tanulják meg és játszanak vele.

a) Esztergomban volt egy bolt,
abban mindenféle volt.
Tinta, penna, papíros,
Eredj ki, te kis piros! (népköltészet)

b) Levendula ágastul,
ugorj egyet párostul,
Azért adtam egyszer meggyet,
hogy velem is ugorj egyet. (népköltészet)

Javasolom: Bornemissza G. Kiolvasóit, Ténagy S. Kiszámolóit.

16. Rímkeresési gyakorlat

Sok-sok játékos rímkeresési gyakorlat kapcsán megérzik a tanulók, majd meg is határozzák, hogy a rím verssorok végeinek összecsengése. A rím dallamosabbá teszi a verset.

Ha a következő sorokat elolvassuk, nemcsak a ritmus szabályos lüktetését, hanem azt is érezzük, hogy a sorok egymással összecsendülnek.

Pl.: „Már a nap is lemenőben
Tüzet rakott a felhőben.”

Az összecsendülést a sorok végén a három utolsó hang eredményezi. Rím keletkezik akkor is, ha csak magánhangzók vagy mássalhangzók ismétlődnek.

Erre egy példa: (találós kérdés)

Mi az?

Kerek életfája,
szép tizenkét ága,
szép tizenkét ágán
ötvenkét virága.

Ötvenkét virágán
hét gyöngy levelecske,
gyöngy levelecskén
huszonnégy erecske.

Megfejtés: év, hónapok, hetek, napok, órák.

17. Keress rímelő szavakat!

a) Egy – haza megy,
Kettő – megnő az erdő,
Három – hátamon a zsákom,
Négy – te boldog légy,
Öt – nézd meg a tökötet,
Hat – halat kapbat,
Hét – ne bánts a lepkét!
Nyolc – miért nincs polc?
Kilenc – elment a Ferenc,
Tíz – tiszta még a víz.

A tanulók válaszait, rímelő szavait jegyeztem le. Olyan tanulók is akadtak, akik egy szóval keresték a megoldást.

b) Egy – hegy
Kettő – ernő, erdő, teknő
három – várom, károm stb.

18. Kecskerímek – kírímek

Az erőltetett szótagos rímeket szokták kírímnek nevezni. A kecskerím szigorú szabályok szerint összeszerkesztett dupla rím. Két rímelő szópár kell hozzá.

a) Azt kérdi a kaján halász,
Mért van az ön haján kalász?

b) Jó ebédben részesültem,
Volt kitűnő récesültem.

c) Bejött a nagy zajra Julcsa,
S nála volt a kamra kulcsa.

d) Olyanok a kecskerímek,
Mint mikor a kecske rí-mek.

A verssorok szavait összekevertem. A tanulók úgy válogatták szét, hogy értelmileg összetartozók legyenek, és a verssorok végei összecsengjenek, rímeljenek. Próbálkozzatok ti is! Sikerült. Közös szerzemény, kisdobos foglalkozásokon született az alábbi csatakiáltás:

Özikének ugrása
kecsesebb, mint járása,
Erdő mélye elrejtí,
ellenségtől megvédi.
Hurrá! Hurrá! Hurrá!

19. Mondóka kép segítségével

A kép segítségével próbáljunk olyan mondókát összeállítani, amelyben csak ó – o betűs szavak vannak! Segítenek a táblán lévő mássalhangzók és a kérdőszavak.

Táblán

T. rz . nb . rz
h . ldk . r . s
Mit? o-ó-val
Mit csinál? o-val

Megoldás

Torzonborz
Holdkóros
hógolyót
dob

A mondóka nagyon tetszett a tanulóknak, szinte naponta alakították, bővítették. Értelemszerűen cserélgették a szavakat, kifejezéseket. Később annyira sajátjuknak érezték a mondókát, hogy dalt is szereztek hozzá. Sokféleképpen énekelgették.

A mondóka kibővített szövege

Torzonborz
holdkóros
fogorvos
Dorogon
olykor
bolondos
módon
hógolyót
dob.

Játékkincsünk bőséges forrásából a képességek fejlesztésére egy csokrot kötöttem össze, s első sorban a korrepetálások színésítésére ajánlom. Megoldásuk nemcsak tanítványaimnak, hanem nekem is sok örömet szerzett. Nyelvíleg sokat gazdagodtunk, művelődtünk.

A FELHASZNÁLT IRODALOM JEGYZÉKE

- [1] Hoffmann Ottó: Az anyanyelvi nevelés tantárgypedagógiai kérdései.
- [2] Lénárd Ferenc: Képességek fejlesztése a tanítási órán. Korszerű nevelés.
- [3] Vargha Balázs: Játsszunk a szóval!
- [4] Grétsy László: Anyanyelvünk játéka.
- [5] O. Nagy Gábor: Magyar szólások könyve.
- [6] Szabó Kálmán: Játékos nyelvtan, játékos helyesírás.
- [7] Varga Katalin: Én, te, ő
- [8] Szó, fon, nem takács.
- [9] Vakáció: 2. osztályt végzett tanulók számára.
- [10] Dr. Ligeti Róbert–Kutiné: Globális program.